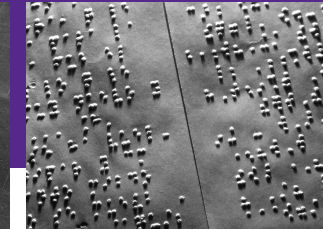

La presència d'estudiants amb discapacitat a les aules universitàries és una realitat creixent i imparabile. Aquest és un material dirigit a donar orientació i suport al docent universitari per tal de que pugui oferir, a l'aula, igualtat d'oportunitats als estudiants amb discapacitat física i/o sensorial en la consecució del seu projecte acadèmic.

Estudiants amb discapacitat a la universitat: com atendre aquesta diversitat a l'aula

Montserrat Castellana Rosell
Ingrid Sala Bars

Estudiants amb discapacitat a la universitat:

com atendre aquesta
diversitat a l'aula

Índex

1	Introducció	5
2	Aules inclusives	7
3	Orientació i característiques de les discapacitats	11
	3.1 Deficiència visual	11
	3.2 Deficiència auditiva	14
	3.3 Deficiència motriu	18
	3.4 Altres discapacitats	21
4	Suport docent	23
	4.1 Disseny del currículum de l'assignatura	24
	4.2 Xarxa de comunicació	28
	4.3 Entrevista estudiant - professor	33
5	Epíleg	36
6	Recursos bibliogràfics	37

Aquesta edició presenta resultats del projecte subvencionat pel Ministerio de Educación y Ciencia en el seu Programa: Estudios y Análisis 2005 (Ref. EA2005-0075), concedit a la FPCEE Blanquerna i que ha estat dirigit per la Dra. Montserrat Castellana.

© del text: Montserrat Castellana Rosell, Ingrid Sala Bars

© de les fotos: Chopo Garcia-Die

© de l'edició: Prevenció Risc Escolar S.L.

Mallorca 303, 2-2

08037 Barcelona

www.assegurancesescolars.com

www.prevenioescolar.com

Edició produïda i coordinada per la Fundació Blanquerna Assistencial i de Serveis (Universitat Ramon Llull).

1ª Edició: juny de 2006

www.fbas.blanquerna.edu

Disseny gràfic: Clara Gassiot sobre una idea de Toni Diaz/Josep Rom

Impressió: ????

Dipòsit legal: ????

1. INTRODUCCIÓ

En els últims anys, el nombre d'estudiants amb discapacitat a les aules universitàries ha augmentat. El reconeixement social dels principis de no-discriminació, igualtat d'oportunitats, integració i normalització, juntament amb la creació de normatives sobre l'educació de les persones amb discapacitat, ha contribuït en aquest increment.

La presència d'aquests estudiants ha impulsat alguns canvis en les polítiques educatives a causa de les moltes dificultats que tenen, com, per exemple, en el seguiment de les classes. La majoria d'universitats del nostre país no estan preparades per atendre la diversitat. Normalment, l'aula no disposa de recursos necessaris per afavorir la seva inclusió i el professor no imparteix les classes utilitzant les metodologies adequades per tal que puguin participar-hi plenament. Per tant, aquest col·lectiu no es troba en igualtat d'oportunitats que la resta de companys.

El compromís del professor és un element clau per dur a terme l'aula inclusiva. Els docents, però, han de tenir l'oportunitat de formar-se i sensibilitzar-se per comprendre els avantatges de la inclusió que comença amb una actitud d'acceptació i disposició al canvi quan és necessari. Aquest material pretén, d'una banda, apropar el docent al coneixement de la discapacitat i, de l'altra, fomentar la reflexió sobre aquest tema. Per això presentem una eina oberta, activa i flexible, susceptible d'una revisió permanent.

El contingut és fruit de la investigació duta a terme sobre L'atenció a la diversitat dins les aules universitàries (Castellana, M; Sala, I, 2005). L'objectiu d'aquest estudi, per al qual es van entrevistar estudiants amb discapacitat i professors de diferents universitats dels Països Catalans, ha estat conèixer les necessitats i les dificultats dels dos col·lectius per afavorir la plena integració d'aquests estudiants a l'aula. Cal remarcar que l'elaboració d'aquest material ha estat possible gràcies a tots ells, i esperem que sigui un pas endavant en el procés d'inclusió dins les aules universitàries.

2. AULES INCLUSIVES

La inclusió és alguna cosa més que un mètode, una filosofia o un programa d'investigació. És una forma de viure: viure tots junts. Una forma de viure que va més enllà del simple "permís" a accedir a l'aula. L'opció per la inclusió no significa la desaparició dels suports necessaris ni dels serveis que han de proporcionar-se a les aules integrades.

Segons Stainback & Stainback (1999), en l'ensenyament inclusiu, l'aula és la unitat bàsica d'atenció. Les aules inclusives es construeixen pensant en tots els estudiants que hi participen, i responen a la diversitat de les seves necessitats sota una educació comuna. Avalen el dret a una educació de qualitat amb equiparació d'oportunitats sense discriminacions de cap tipus. Diferents autors (Ainscow, 1998; Moríña, 2004; Stainback i Stainback, 1999 i altres) consideren que hi ha uns elements clau per construir una aula inclusiva. Aquí mencionem de manera resumida aquells que ens semblen més importants.

Creació d'aules inclusives

Els aspectes que s'haurien de tenir en compte per construir aules inclusives són:

- **Clima de comunitat dins l'aula**

Per aconseguir una aula inclusiva, s'ha de crear un clima de comunitat on el professorat i els estudiants treballin conjuntament.

- Cooperació entre estudiants: la relació entre els estudiants ha de ser de col·laboració. D'aquesta manera podran aprendre a respectar i valorar les diferències de forma positiva.

El treball en grup té un gran potencial per crear entorns educatius més rics. La figura del company de classe és un recurs humà molt valorat pels estudiants universitaris amb discapacitat (Castellana, M.; Sala, I., 2005). Els tres tipus de discapacitat l'utilitzen per poder seguir les classes.

Aquest company pot ajudar l'estudiant amb discapacitat en (Castellana, M.; Sala, I., 2005):

- Facilitació i obtenció d'apunts
 - Sentir-se integrat
 - Suport en el seguiment de la classe
 - Suport moral
- Cooperació entre professorat: compartir les experiències, les idees, les dificultats, etc., amb altres professionals pot ajudar molt a construir una aula inclusiva.
- Cooperació estudiant-professor: és molt important reconèixer la capacitat d'aprenentatge de tots els estudiants i establir un diàleg entre ells. Aquesta retroalimentació permetrà establir una interacció més dinàmica amb l'estudiant i aprendre de l'experiència.

Per tal d'aconseguir aquest clima de comunitat, és essencial que hi hagi una **xarxa de comunicació** ben establerta dins la institució educativa.

• Aules participatives

Tots els estudiants han de poder participar amb igualtat d'oportunitats. Per tant, s'han d'eliminar totes aquelles barreres que ho impedeixin.

Podem aconseguir la participació de tots els estudiants oferint diferents alternatives de participació en una activitat. Per exemple, el debat d'una pel·lícula es pot dur a terme dins la classe, però també des d'un fòrum a través d'Internet; d'aquesta manera, tots aquells estudiants que, per diferents motius (dificultats auditives, dificultats d'expressió, etc.), quedin exclosos de participar en el debat de classe, ho podran fer mitjançant el fòrum.

L'ús de metodologies variades afavoreix i permet la participació de tots els estudiants. Les classes expositives (molt presents encara en la docència universitària) s'han de combinar amb altres tipus de metodologies.

• Viure la diversitat com a riquesa

És essencial viure la diferència com a riquesa, com una oportunitat d'aprenentatge per a tothom. I així s'ha de transmetre a tots els estudiants. Construir una aula inclusiva significa, moltes vegades, canviar en les actituds i en les accions, en les creences i en el comportament.

• Currículum per a tothom

Per garantir la igualtat d'oportunitats dins l'aula, el professor ha de dissenyar un currículum en el qual puguin participar tots els estudiants.

La flexibilitat i la creativitat són dos elements molt importants per elaborar i dur a terme un programa per a tothom. Seria adequat, per exemple, estar obert a consensuar amb tots els estudiants una part del format, la metodologia i el procés d'avaluació (amb uns mínims ja establerts) de l'assignatura d'acord amb el perfil classe (nombre d'estudiants, estudiants amb discapacitat, interessos, etc.).

• Reflexió sobre la societat inclusiva

La construcció d'aules inclusives i, per tant, d'una educació per a tothom pot ser el camí cap a la construcció d'una societat inclusiva en la qual puguin participar tothom amb igualtat d'oportunitats.

3. ORIENTACIÓ I CARACTERÍSTIQUES DE LES DISCAPACITATS

A continuació es presenten les característiques generals de les discapacitats físiques i sensorials. En l'última part d'aquest apartat també s'inclouen altres tipus de discapacitat que s'haurien de tenir en compte ja que la seva presència a les aules és també una realitat.

3.1.- Deficiència visual

El dèficit visual suposa la pèrdua d'un dels principals sistemes perceptius, i per tant, d'accés a la informació de l'entorn. A través de la vista recollim el 80% de la informació del medi exterior. La pèrdua total o parcial de la visió implica unes connotacions i unes adaptacions de l'individu que el porten a la utilització i l'optimització d'altres vies sensorials. Atès el gran nombre de patologies i la diversitat de situacions visuals, no podem parlar de característiques comunes entre els individus que pateixen algun tipus de dèficit visual, però sí que trobem certes **semblances** en la manera de relacionar-se amb el medi, la utilització de sistemes perceptius i d'accés a la informació escrita (Alcantud; Ávila; Asensi, 2000).

• Particularitats de la deficiència visual

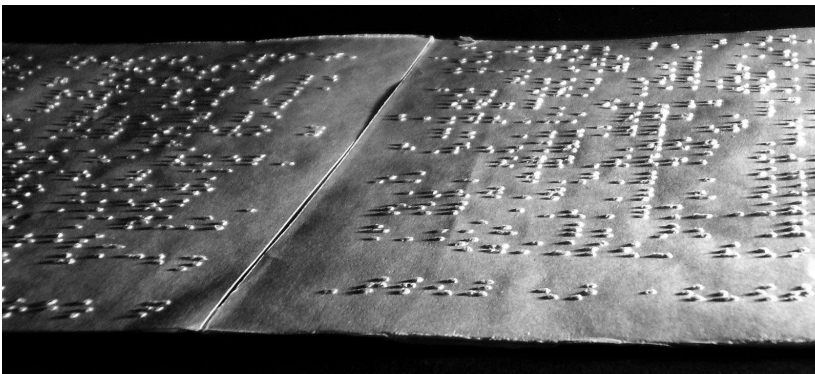
- La deficiència visual suposa la substitució de vies sensorials alternatives. Això provoca uns **canvis en la percepció del món exterior i del desenvolupament cognitiu**. Si es fa un bon ús dels recursos necessaris, no s'ha de produir necessàriament un retard educatiu.
- La majoria de persones que pateixen una deficiència visual tenen restes visuals, en canvi solament una minoria pateix ceguesa total. És molt important tenir en compte aquest aspecte:
 - Existència de restes visuals: encara que les restes visuals siguin petites, són molt útils. Depenent del grau de visió que la persona tingui, l'individu

pot detectar focus de llum, distingir colors, ombres, desplaçar-se de forma autònoma i, fins i tot, llegir, encara que moltes vegades hagi d'utilitzar sistemes òptics augmentatius i a velocitat molt més lenta que la resta de la població. Aquesta lentitud en la lectura s'ha de tenir present sobretot en els processos d'avaluació, especialment aquells en què el temps d'execució és una variable rellevant.

- Ceguesa total: la falta de visió implica el desenvolupament d'estratègies diferents per accedir a la informació escrita, per desplaçar-se o dur a terme altres aspectes relacionats amb la vida quotidiana. Són estratègies en què s'utilitzen les vies sensorials alternatives (oïda i tacte), com per exemple el sistema braille, l'ús d'enregistraments o la utilització de noves tecnologies.

- **Estratègies:**

Sistema lectoescriptura braille: és el sistema imprès més utilitzat per les persones cegues. Consisteix a desxifrar a través del tacte, concretament amb la punta del dit, les paraules escrites amb punts amb relleu. La lectura braille, però, té alguns inconvenients: és més lenta, el seu perfeccionament (augment de la velocitat de lectura, disminució d'errors, etc.) augmenta amb l'edat i un text en braille ocupa molt d'espai.

Enregistraments: l'ús d'aquesta estratègia permet, mitjançant la codificació auditiva, una velocitat més elevada per a l'accés a la informació. Molts estudiants utilitzen aquest recurs a l'hora de recollir la informació d'una classe oral o expositiva.

Tiflotecnologia: és una tecnologia adaptada a les persones amb ceguesa. La utilització dels nous sistemes informàtics (síntesi de veu, línies braille, impressores braille), el programari especialitzat (accés al Windows per a invidents, ampliació de caràcters, sistemes de reconeixement òptic de caràcters) i els instruments portàtils per a persones cegues com el Braille speak o PC parlat, han contribuït a millorar de forma significativa l'accés a la informació de les persones que pateixen deficiència visual.

Tot això ha fet augmentar les possibilitats educatives d'aquest col·lectiu, però moltes d'aquestes tècniques encara necessiten perfeccionar-se, perquè hi ha algunes variables a l'hora d'usar-se, com el cansament i el temps empleat, que s'han de tenir en compte.

- **Aspectes que s'han de tenir en compte a l'hora d'aplicar una metodologia inclusiva en una aula on hi ha estudiants amb deficiència visual:**

- Més temps per fer els exàmens, si és necessari
- Adaptacions en el format de l'examen: és important saber quin tipus de format d'examen (oral, escrit, test, mida lletra, color paper, etc.) o de recurs tècnic o humà (braille, programa informàtic específic, una persona que llegeixi les preguntes, etc.) necessita l'estudiant per tal que pugui fer-lo.
- Entorn adaptat: il·luminació adequada a les necessitats de l'estudiant i ordre dins l'aula per facilitar-li l'orientació.
- Permetre enregistraments de les classes i l'ús de l'ordinador.
- Utilitzar el vocabulari amb naturalitat, ja que les persones amb dèficit visual usen habitualment expressions com "mireu", "veure" o "cec".

- Ser més descriptiu en les explicacions, si són difícils, cal utilitzar exemples pràctics o un suport tàtil.
- Material educatiu adaptat: per transcriure a format braille o adaptar a través de sistemes alternatius, es necessita molt de temps; per això és convenient donar a l'estudiant el material necessari per a l'assignatura amb temps suficient.

3.2.- Deficiència auditiva

La deficiència auditiva fa referència a un continu que va des de la pèrdua auditiva (hipoacúsia) fins a la pèrdua total d'audició o cofosi. Una persona amb una hipoacúsia és aquella que té una audició, encara que estigui alterada, funcional amb audiòfons o sense. I una persona amb una pèrdua total o cofosi és aquella l'audició de la qual no és funcional per als propòsits comuns de la vida.

Quan es parla d'hipoacúsia o sordesa es fa referència a les deficiències auditives bilaterals, les que afecten ambdues orelles. Les sordeses unilaterals, només d'una oïda, permeten un audició normal, i no comporten trastorns en la parla o en el llenguatge. Poden provocar lleus inconvenients socials, d'orientació i de localització de la font sonora, etc., però mai no arriben a provocar trastorns del llenguatge. (Alcantud; Ávila; Asensi, 2000).

• Particularitats de la deficiència auditiva:

- La deficiència auditiva té **repercussions en l'aprenentatge**, especialment en el desenvolupament lingüístic, perquè a través de l'oïda activem els processos d'atenció i de llenguatge.
- La **gravetat** dels trastorns auditius dependrà del **grau de pèrdua i el tipus d'afectació**. Les pèrdues més profundes i d'origen congènit són les que tindran repercussions més greus en l'aprenentatge i el desenvolupament del llenguatge.
- Les persones amb deficiència auditiva necessiten utilitzar **sistemes de comunicació augmentatius o alternatius** per accedir a la comunicació verbal. Cal tenir en compte les implicacions que pateix la comprensió lectora en aquests estudiants i en l'expressió escrita (construcció de frases, omissió de lletres, nexes, etc.).
- La deficiència auditiva és una deficiència **no aparent**, amb la qual cosa es té tendència a minimitzar-la o a oblidar-la.
- Una característica molt important dels estudiants amb sordesa és l'efecte anomenat **atenció dividida**, que es produeix quan la persona ha d'estar pendent de dues tasques, amb elements comunicatius, al mateix temps. Per exemple quan un estudiant pretén llegir els llavis del professor i prendre apunts de les explicacions, aquesta tasca és molt difícil de fer per a un estudiant amb deficiència auditiva.
- Una part de les persones amb deficiència auditiva utilitzen **el llenguatge dels signes** (llenguatge gestual) per comunicar-se. Els llenguatges dels signes són naturals, de caràcter icònic, desenvolupats independentment del llenguatge oral. L'ús simultani del llenguatge oral amb el dels signes és molt complicat, per això, els estudiants que utilitzin els signes per comunicar-se necessitaran un traductor per poder seguir les classes.

- **Estratègies:**

Lectura labial

La lectura labial consisteix a desxifrar les paraules a través dels moviments que es realitzen amb la boca quan parlem. L'aprenentatge d'aquest recurs és costós i la seva comprensió no sempre és total. A més, per una bona comprensió del llenguatge oral mitjançant la lectura labiofacial, és necessària una bona il·luminació, l'interlocutor situat enfront la persona sorda i una vocalització òptima.

Noves tecnologies

La tecnologia utilitzada per aquesta població està orientada a aconseguir una millor percepció sonora de la informació. S'utilitzen sistemes d'ajuda que augmentin el senyal sensorial, quan la pèrdua perceptiva ho permeti, utilitzant audiòfons (aparells que es posen a les orelles, la funció dels quals és amplificar el so, d'aquesta manera la persona pot sentir-hi millor), emissores FM (aparell compost per dos components: un emissor que es col·loca el professor i un receptor que porta l'estudiant, que li permet sentir el professor com si es trobessin molt a prop en distàncies de 5 metres), implants coclears o subtítolacions escrites. Tot i així, la recuperació total de l'audició normal no es produeix mai.

- **Aspectes que s'han de tenir en compte a l'hora d'aplicar una metodologia inclusiva en una aula on hi ha estudiants amb deficiència auditiva:**

- **Comunicació:** quan ens adreçem a una persona amb deficiència auditiva és molt important mirar-li la cara per tal de facilitar-li la lectura labial, que el to i la modulació siguin clars, que la velocitat no sigui ràpida i cal ser expressius amb els gestos.

Les explicacions durant les classes han de ser clares i ordenades. És important insistir en aquells punts més importants que es vulguin remarcar de les explicacions. Fer un breu recordatori o resum del que s'ha explicat pot ajudar en el seguiment de les explicacions. Els suports visuals (transparències, power point, dossiers, etc.) són un bon recurs per facilitar el seguiment de les explicacions per a aquests estudiants.

- **Espai físic:** hi ha d'haver una bona il·luminació i sonoritat per tal que l'estudiant pugui seguir les explicacions. També és important que el professor no es mogui gaire dins l'aula per facilitar la lectura labial i el seguiment de les classes. L'estudiant amb deficiència auditiva, generalment, s'ha de situar a les primeres files per fer un bon seguiment de la classe. Per tant, seria bo reservar el lloc més adient per a aquests estudiants dins l'aula.

- **Treball en grup:** la realització de treballs en grup són molt cansats per a les persones amb deficiència auditiva perquè augmenta la dificultat de poder captar tota la informació que s'està donant (efecte atenció dividida). Si es vol treballar en grup, aquest estudiant haurà d'estar sensibilitzat i preparat per actuar correctament i facilitar la seva plena participació dins del grup.

Pautes per als membres del grup:

1. Explicar com s'han de comunicar amb una persona amb deficiència auditiva.
2. Explicar l'efecte d'atenció dividida
3. Treballar amb cercle, així es facilita el camp de visió per poder seguir les explicacions de tots els membres del grup
4. No parlar tots a la vegada, respectar el torn de paraula.
5. Procurar que la informació essencial arribi amb precisió.
6. Convidar l'estudiant perquè expliqui les seves dificultats

- **Apunts i recursos teòrics i bibliogràfics:** és bo donar, amb temps suficient, tot el material bibliogràfic per tal que l'estudiant pugui fer una lectura prèvia i seguir amb menys dificultat les classes. El suport visual és un recurs essencial per al seguiment de les classes en els estudiants que tenen una deficiència auditiva.

- **Audiovisuals:** en el cas d'utilitzar mitjans audiovisuals (pel·lícules, documentals, ràdio, etc.), cal triar-los subtítolats o transcrits o avisar amb temps suficient per buscar un recurs alternatiu entre tots.

- **Intèrpret del llenguatge dels signes:** l'ús llenguatge dels signes pot dificultar la comprensió oral, per això, els estudiants que utilitzin els signes per comunicar-se necessitaran un traductor per poder seguir les classes.
- Els **canvis d'idioma** durant les explicacions del professor s'han de tenir en compte. Aquest fet pot dificultar la comprensió del que s'està dient.

3.3.- Deficiència motriu

La deficiència motriu és una alteració de l'aparell locomotor produïda per un funcionament deficient del sistema nerviós central, del sistema neuromuscular o del sistema osteoarticular o de una alteració interrelacionada dels tres sistemes que dificulta o impossibilita la mobilitat funcional de una o diverses parts corporals. Per poder entendre i classificar la discapacitat motriu s'haurà de tenir sempre en compte:

- El moment que es produeix l'alteració: congènita o adquirida.
- La duració de l'alteració: temporal o permanent.

- L'evolució de l'alteració: degenerativa o no degenerativa.
- Les possibles ajudes tècniques que poden facilitar la millora de la mobilitat funcional.

Es parla de deficiència motriu en aquelles persones que presenten problemes en l'execució dels moviments, en la motricitat en general, independentment de la causa desencadenant. Les deficiències motrius engloben una gran diversitat de tipologies i dificultats però tenen unes **dificultats comunes** com ara l'eliminació de barreres arquitectòniques, els problemes derivats de la motricitat i els problemes de comunicació. (Alcantud; Ávila; Asensi, 2000).

• Particularitats de la deficiència motriu

- Barreres arquitectòniques dins l'aula: accessibilitat
Encara avui dia, en la majoria d'universitats espanyoles, hi ha un gran nombre de barreres arquitectòniques que impedeixen o dificulten l'accés a les aules universitàries. La principal barrera arquitectònica són les escales per poder accedir a la majoria d'espais universitaris. Per això és important que hi hagi rampes i ascensors per tal de facilitar l'accessibilitat. També és important tenir accessibilitat en els serveis bàsics, com per exemple els lavabos.
- Motricitat: desplaçaments i manipulació
El control motor determinarà el grau d'independència de l'individu i els recursos tècnics i/o humans necessaris per accedir a les activitats que es desenvoluparan dins l'aula. Una de les principals característiques dels estudiants amb deficiència motriu pot ser la lentitud dels moviments, per això pot ser necessari donar més temps perquè puguin fer algunes tasques.
- Comunicació
Els problemes motrius poden comportar dificultats en l'àrea de la comunicació, tant en els aspectes receptius com expressius, i en alguns casos hi ha absència del desenvolupament lingüístic que necessita sistemes alternatius o augmentatius de la comunicació.

• **Aspectes que s'han de tenir en compte a l'hora d'aplicar una metodologia inclusiva en les aules on hi ha estudiants amb deficiència motriu:**

- El primer que s'ha de fer per tal que l'estudiant pugui accedir a l'aula és **minimitzar o suprimir les barreres arquitectòniques** que hi pugui haver.
- És recomanable que la **ubicació** de l'estudiant dins l'aula sigui **pròxima al professor** i se li ha de facilitar un espai de treball adaptat a les seves necessitats.
- Alguns estudiants poden tenir alterada la **comunicació verbal** i, quan se'ls pregunta, cal donar-los temps suficient per tal que es puguin expressar.
- Cal deixar **més temps per als processos avaluatius** (exàmens, presentació de treballs, etc.), si és necessari. S'ha de tenir clar si es necessita alguna adaptació per poder-la efectuar amb el suport tecnològic que utilitza l'estudiant. En el cas que s'hagin de fer exàmens orals, és recomanable enregistrar-los en suport magnètic per tal de garantir la revisió i la justificació dels resultats.

- **Tecnologia adaptada:** alguns d'aquests estudiants utilitzen sistemes tecnològics adaptats per poder accedir i captar la informació, com per exemple programes informàtics especials, o bé per poder comunicar-se, com és l'ús de plafons comunicatius. Apropar-se a aquestes tecnologies permetrà crear metodologies pedagògiques més universals.
- **Apunts i recursos teòrics i bibliogràfics:** és bo donar amb temps suficient tot el material teòric bibliogràfic per tal que l'estudiant pugui fer una lectura prèvia i seguir l'assignatura correctament. Prendre apunts pot ser molt difícil per a alguns estudiants amb deficiència motriu.

3.4.- Altres discapacitats

Hi ha un altre grup de persones que té el certificat de minusvalidesa, però que no pertanyen a cap dels grups anteriors. Alguns casos impliquen diverses discapacitats físiques, tot i que no poden considerar-se com a dèficits motrius. Alguns exemples d'aquestes malalties són: la diabetis, insuficiències renals, epilèpsies, cardiopaties severes, etc. Es tracta de malalties de llarga durada i/o tractaments especials.

Aquest és un grup molt heterogeni que exigeix una atenció molt més personalitzada, ja que les seves característiques i necessitats són molt específiques. Característiques comunes de les persones que conformen aquest grup:

- impossibilitat d'assistir de forma regular a les sessions de classe
- falta d'un ritme d'estudi semblant als altres estudiants
- necessitat de flexibilitzar els moments d'avaluació

D'altra banda, no hem d'oblidar que existeixen també altres discapacitats que estan presents a les aules universitàries però no han sigut objecte d'estudi en la nostra investigació. Exemples d'aquestes discapacitats serien: trastorns psicològics i trastorns del llenguatge i la parla. La presència d'estudiants amb aquest tipus de discapacitat va creixent dia a dia, per això remarquem la seva presència i esperem que en un futur puguin ser inclosos en aquest material.

4. SUPORT DOCENT

Un dels elements claus per poder dur a terme la inclusió a l'aula és aconseguir el compromís dels professors. Aquests han de tenir la oportunitat de formar-se i sensibilitzar-se per comprendre les avantatges de la inclusió que comença per una actitud d'acceptació i disposició al canvi quan sigui necessari. El disseny del currículum, la xarxa de comunicació dins la institució educativa i la comunicació amb l'estudiant són elements essencials per poder assegurar l'equiparació d'oportunitats de tots els estudiants a l'aula.

Gràfica núm. 1: Proposta de funcionament dels principals elements que s'haurien de considerar per aconseguir una educació per a tothom.

4.1.- Disseny del currículum de l'assignatura

Un aspecte molt important que el professorat ha de tenir en compte per afavorir la inclusió dins l'aula és el disseny del currículum. Aquest disseny ha d'estar pensat per a tots els estudiants que participen en l'assignatura per tal de poder garantir l'equiparació d'oportunitats. L'objectiu formatiu últim ha d'estar centrat a aconseguir l'autonomia de tots els estudiants. Per aquest motiu, el primer que ha de fer el professor a l'hora de dissenyar el currículum de l'assignatura és plantejar-se la possibilitat que hi poden haver estudiants amb discapacitat a les seves classes. Però, també s'ha de tenir present que no tots els estudiants amb discapacitat tenen necessitats educatives especials.

Són essencials a l'hora de dissenyar un currículum per a tothom:

1r. La flexibilitat:

El professor haurà de ser flexible per tal de poder fer adaptacions curriculars quan sigui convenient. D'aquesta manera podrà atendre les diferències individuals dels estudiants i garantir la igualtat d'oportunitats. D'adaptacions curriculars, n'hi ha de diferents tipus:

- Modificacions curriculars no significatives:

modificacions que es fan en l'agrupament dels estudiants, els mètodes, les tècniques, les estratègies d'ensenyament/aprenentatge, l'avaluació i en les activitats programades. Aquestes adaptacions, en algunes universitats, estan regulades per normatives creades per la mateixa institució universitària. En el nostre estudi, 76% del professorat mostra predisposició a dur-les a terme.

- Adaptacions d'accés al currículum:

són modificacions o provisió de recursos especials, materials o de comunicació, que facilitaran que l'estudiant amb discapacitat pugui accedir al currículum ordinari. Són actuacions que, per elles mateixes, poden evitar la realització de modificacions significatives sobre el currículum.

Per exemple:

- Ubicació de l'estudiant en l'espai aula més adequat
- Adaptacions dels espais o mobiliari, en què es proporciona equipaments i recursos específics
- Incorporació d'ajuts específics perquè l'estudiant pugui utilitzar millor el material de l'aula
- Adaptació de materials per facilitar l'accés a la informació que es dona dins de l'aula
- Potenciar els recursos personals de cada estudiant

- Modificacions curriculars significatives:

modificacions que es fan en la programació i que impliquen canvis d'alguns ensenyaments bàsics del currículum oficial: objectius, continguts i criteris d'avaluació. Les adaptacions curriculars significatives estan més lligades a la mirada inclusiva, però són objectiu de debat, ja que l'avaluació del contingut,

en el sistema universitari, té un pes important. Malgrat això, el 71% del professorat entrevistat en el nostre estudi estaria disposat a portar a cap aquest tipus d'adaptació sempre que fos convenient.

2n. El procediment de l'assignatura:

Aquest procediment ha de permetre observar i intervenir donant diferents ajudes en diferents moments del procés d'aprenentatge de cada estudiant.

- Planificar l'assignatura és imprescindible perquè permet fer un procés de reflexió i modificació. Com més detallada sigui, millor, per poder analitzar la pràctica.
- Les estructures de les activitats han de ser variades per tal que permetin diversificar les tasques i les ajudes als estudiants
- És recomanable elaborar una guia didàctica acurada per a l'estudiant.

3r. L'ús de les TIC:

L'aula encara és un espai important per a la majoria del professorat, però cal tenir present que no és l'únic espai d'aprenentatge. Convé, doncs, treballar en més d'un escenari.

Un clar exemple d'espai alternatiu són les noves tecnologies, l'ús de les quals pot proporcionar grans avantatges en el procés d'ensenyament/aprenentatge de tots els estudiants i, especialment, d'aquells que tenen alguna discapacitat. Els docents, cada cop més, utilitzen Internet per a la distribució d'apunts i per complementar o substituir els continguts en les classes presencials.

Internet pot ser una eina altament facilitadora per als estudiants amb discapacitat en el seguiment de les assignatures. No obstant això, s'ha de tenir present que els formats electrònics no sempre són accessibles. El format més adequat des del punt de vista de l'accessibilitat és l'HTML (el format propi de les pàgines web). Aquest format permet incloure opcions d'accessibilitat en el document que permeten als usuaris accedir fàcilment a les pàgines web o als arxius HTML. Tanmateix, no és així amb altres formats d'ús corrent com els documents word o PDF.

Convindria tenir present alguns aspectes bàsics d'accessibilitat que són senzills d'aplicar:

- Tenir en compte **la mida i el format de la lletra** (que haurien de ser fàcilment modificables).
- Els **colors del text i de la pantalla** per tal que puguin ser adaptables per a tothom (algunes persones amb deficiència visual necessiten l'ús d'uns colors concrets).
- És millor no utilitzar **icones, imatges o animacions**. Si n'és imprescindible l'ús, cal procurar que es pugui descriure la funció de cada element visual.
- L'ús d'**enregistraments sonors** (música, pel·lícules, sons, relats sonors, etc.) han d'estar subtitulats, transcrits o descrits.

Quan es crea un espai web, convé revisar-lo i mirar quin és el seu nivell d'accessibilitat per tal de poder detectar i eliminar les barreres d'accés. Hi ha eines com el TAW (Test d'accessibilitat al web) que permeten verificar parcialment l'accessibilitat de forma automàtica: <http://www.tawdis.net>.

4t. L'avaluació:

L'avaluació del progrés de l'estudiant és un dels aspectes més importants del procés educatiu. L'avaluació continuada i basada en múltiples experiències seria la més recomanable per a tothom per diversos motius:

- Permet interacció estudiant-estudiant, professor-estudiant, que afavoreix la comunicació i l'entesa en el procés d'ensenyament/aprenentatge. Els estudiants poden valorar el seu aprenentatge i prendre'n consciència.
- Permet treballar la motivació en el procés d'aprenentatge.
- Permet descobrir amb rapidesa les dificultats i proporcionar solucions d'una forma més immediata.
- Es pot adequar el tipus i el nivell d'aprenentatge segons les característiques dels estudiants.
- Obtenir informació de diferents aspectes del procés d'aprenentatge (comprensió dels continguts, si sap fer l'aplicació pràctica...).
- Permet explorar àrees com ara els valors i les actituds.

Tipologies d'examen

Si s'opta per una prova objectiva per avaluar, el professor hauria de tenir en compte la presència d'estudiants amb discapacitat a l'aula, perquè poden haver-hi algunes dificultats que s'haurien de considerar:

- **El factor temps:** Alguns estudiants amb discapacitat, a causa de les seves característiques, poden necessitar més temps per fer la prova objectiva.

Exemple: Un estudiant amb una deficiència motriu que li provoca una disminució de moviment de les extremitats superiors pot tenir importants dificultats a l'hora de fer una prova escrita.

Intervenció: En aquest cas es podria:

- donar més temps d'execució o
- proposar una prova més adient a les seves necessitats, per exemple prova tipus test, examen oral, etc.

- **Adaptacions dels materials:** Alguns dels estudiants amb discapacitat necessiten recursos tècnics i/o humans per fer exàmens. És aconsellable tenir un mínim coneixement d'aquests recursos humans i tècnics per saber el que suposa fer aquestes adaptacions.

Exemple: Un estudiant amb deficiència visual pot necessitar una transcripció de l'examen a braille.

Consideracions: El professor hauria de tenir en compte que la transcripció a braille, si no es tenen els recursos a l'abast dins la institució, és lenta. Per tant, s'haurà d'actuar amb temps suficient.

És essencial que el format examen es pugui modificar d'acord amb de les necessitats i les dificultats de l'estudiant per garantir l'equiparació d'oportunitats. Per això, és molt important fer una entrevista amb l'estudiant per tal de conèixer quines són les seves necessitats i arribar a un acord de com fer el procés d'avaluació. És recomanable deixar l'acord per escrit.

4.2.- Xarxa de comunicació

Una xarxa de comunicació ben establerta dins la institució universitària és essencial per facilitar el transcurs de la informació al docent i així poder oferir la igualtat d'oportunitats dins les aules universitàries.

Per tal que la xarxa de comunicació funcioni, els cinc elements que la componen: estudiant amb discapacitat, secretaria acadèmica, coordinació acadèmica, servei especialitzat (en el cas que existeixi) i docent, han d'estar ben interrelacionats i tenir consensuat un protocol de comunicació.

És important posar èmfasi en la xarxa de comunicació perquè la major part del professorat entrevistat (72%) en l'estudi realitzat mai no se l'ha informat amb anterioritat de la presència d'estudiants amb discapacitat a les seves classes. Aquest fet dificulta la inclusió d'aquests estudiants a les aules universitàries.

Funcionament de la xarxa de comunicació

Per obtenir un bon funcionament de la xarxa de comunicació, cada un dels elements que la componen hauria de seguir uns procediments concrets:

L'estudiant

L'estudiant hauria d'informar de la seva discapacitat en el moment de la matriculació a la secretaria acadèmica mitjançant l'autodeclaració feta en el formulari de matriculació. D'aquesta manera facilitaria, des d'un principi, tot el procés d'inclusió. Cal deixar clar, però, que l'estudiant no té l'obligació d'informar de la seva discapacitat.

Secretaria acadèmica

La secretaria acadèmica ha d'informar de la presència d'aquests estudiants a la coordinació acadèmica o òrgan corresponent i al servei especialitzat, si n'hi ha, un cop acabades les matriculacions juny-juliol i/o setembre.

És important que el personal de la secretaria acadèmica estigui **degudament format**, d'una banda, en saber com atendre i, de l'altra, en informar els estudiants

amb discapacitat dels beneficis que pot tenir el fet de donar a conèixer la seva discapacitat:

- Participar des d'un principi en el seu projecte educatiu amb plena igualtat d'oportunitats.
- Ajudar a crear un cens oficial amb dades objectives sobre la presència d'estudiants amb discapacitat a les universitats.
- Informar-los de l'existència d'un servei especialitzat que els pot ajudar davant de qualsevol necessitat o dificultat, de tipus acadèmic o personal, que es poden trobar al llarg dels seus estudis.

Coordinació acadèmica

Quan la coordinació acadèmica s'assabenta que hi ha estudiants amb discapacitat, ha d'informar el professorat sobre la presència d'aquests estudiants a l'aula.

Malgrat que alguns sectors puguin considerar-ho com una discriminació positiva lligada a l'autonomia personal, voldríem apuntar la possibilitat de valorar el fet de fer una seguiment de l'evolució acadèmica mitjançant els resultats de les avaluacions.

Servei especialitzat

El servei especialitzat ha d'estar en contacte amb tots els elements de la xarxa de comunicació, però especialment amb el professorat i amb l'estudiant amb discapacitat. La major part dels docents (80%) i dels estudiants amb discapacitat (92%) entrevistats en l'estudi previ consideren totalment necessària l'existència d'un servei especialitzat dins la universitat.

Des de la concepció del disseny universal aplicat al suport o acompanyament personal, s'hauria d'entendre el servei especialitzat com un recurs humà o natural adreçat a donar suport psicosocial a qualsevol estudiant que visqui una situació de dificultat.

Prenent com a referència els resultats qualitius d'aquest estudi (opinions dels docents), el contacte amb el professor hauria d'estar basat en les tasques següents

- Orientació i suport al professor.
- Vetllar per la formació del professorat en l'àmbit de la discapacitat, especialment de l'ensenyament i l'aprenentatge, i per la realització de campanyes de

sensibilització.

- Vetllar per les adaptacions necessàries (orientar el professor a fer les adaptacions curriculars i en el coneixement i ús de noves metodologies pedagògiques).

La relació entre l'estudiant amb discapacitat i el servei especialitzat, segons els resultats qualitius de la investigació (opinions estudiants), hauria d'estar orientada en la línia següent:

- Assessorar els professors sobre les necessitats dels estudiants amb discapacitat.
- Informar l'estudiant amb discapacitat sobre els seus drets i deures i la disponibilitat de recursos tècnics i humans.
- Agilitar la resolució de les dificultats que es presentin en els recursos tècnics i humans.
- Proporcionar un acompanyament personal a l'estudiant

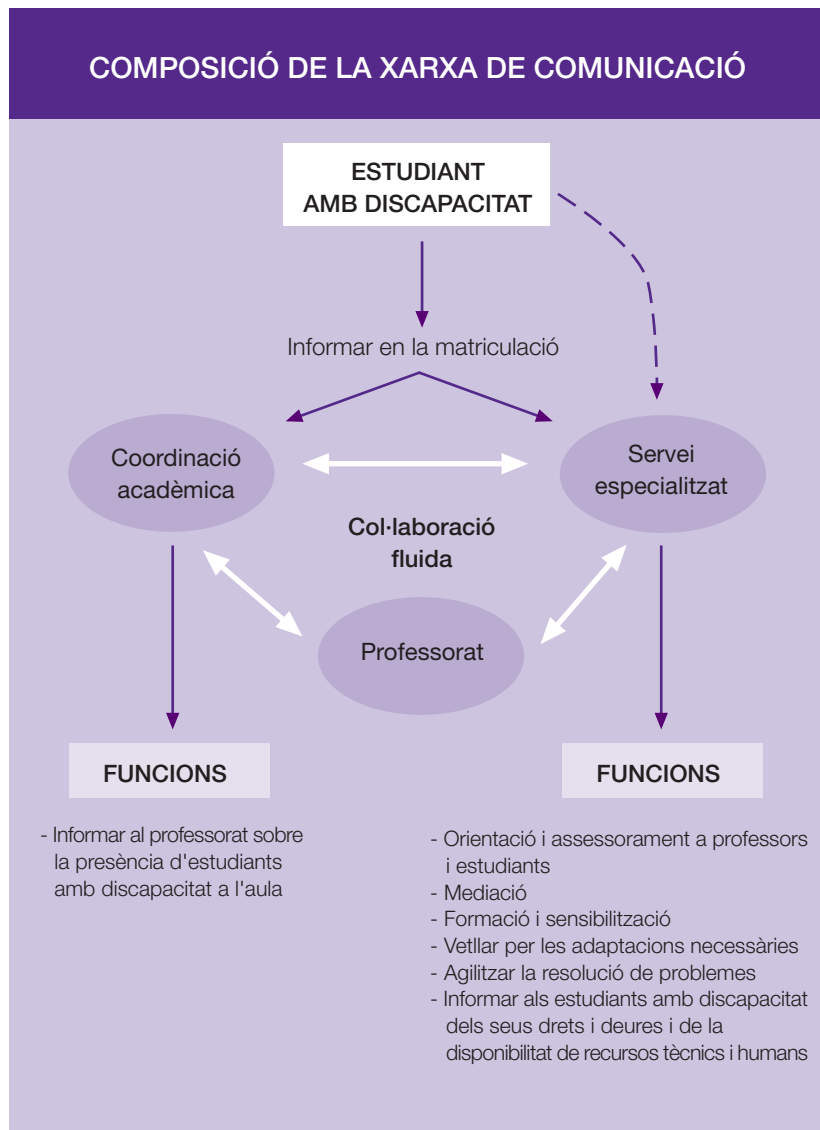
El professor

El professor ha d'estar assabentat de la presència d'estudiants amb discapacitat a l'aula per part de la coordinació acadèmica o òrgan corresponent abans d'iniciar-se el curs. Conèixer aquesta informació amb anterioritat és essencial per poder, en el cas que no ho faci, dissenyar el currículum amb temps suficient per tal d'oferir equiparació d'oportunitats a dins l'aula.

És important informar-se sobre si hi ha algun tipus de normativa referent als estudiants amb discapacitat dins la universitat.

Davant de qualsevol dificultat que es presenti, cal posar-se en contacte amb el servei especialitzat, atès que hi trobarà l'orientació i el suport adient.

El professor té un paper important a desenvolupar quan l'estudiant no informa de la seva presència a les aules. Davant d'aquesta situació, el professor o tutor hauria de treballar l'aproximació a l'estudiant amb discapacitat; recomanar-li que informi a la coordinació acadèmica de la seva presència i mencionar-li que hi ha un servei especialitzat on podrà trobar orientació i suport si ho necessita.

Gràfica núm. 2: Proposta d'una xarxa de comunicació dins la comunitat universitària per facilitar la informació, el seguiment i l'atenció dels estudiants amb discapacitat.

4.3.- Entrevista estudiant-professor

Una vegada el professor sap que tindrà un estudiant amb discapacitat a l'aula, seria bo que li oferís la possibilitat de fer una entrevista a l'inici del curs. Aquesta actitud pot apropar-lo a l'estudiant i al mateix temps pot ser una eina que ajudi a normalitzar la seva discapacitat com una característica més, no com un problema. Una part de la mostra d'estudiants amb discapacitat de l'estudi inicial (30%) ja considera que és essencial fer aquesta entrevista per tal de sentir-se integrats dins l'aula.

A l'hora de fer l'entrevista, s'ha de tenir en compte si és la primera entrevista o és una entrevista de seguiment, ja que la situació d'un estudiant a 1r curs és molt diferent de la situació en cursos avançats.

La primera entrevista

Cal recordar que l'entrevista no hauria de semblar un interrogatori i convé fer-la en un clima formal i cordial que propiciï la conversa.

• Situació de l'estudiant i del professor:

Professor: té poques referències o cap de l'estudiant amb discapacitat

Estudiant amb discapacitat: té un gran desconeixement de:

- La institució universitària
- Tipologia d'exàmens
- Arquitectura de l'aula
- Metodologia del professorat

• Indicadors que caldria conèixer en l'entrevista:

- Esbrinar el **diagnòstic de la discapacitat**. Saber quin és, realment, el tipus de discapacitat que té l'estudiant ens pot ajudar a saber la classe de necessitats i dificultats en què es pot trobar. Per exemple, un estudiant amb una deficiència motriu que li afecta la mobilitat de les extremitats superiors tindrà unes

necessitats o dificultats molt diferents d'un que té afectades les extremitats inferiors o la mobilitat general de tot el cos.

- Demanar-li per les **principals dificultats** que s'ha anat trobant **en la seva formació acadèmica**. Sobretot durant l'etapa preuniversitària: batxillerat o mòduls de formació superior.
- Preguntar-li quins **recursos tècnics i/o humans** utilitzava dins l'aula i quins li feien falta. I si creu que a la universitat necessitarà els mateixos o uns altres.
- Explicar-li la **metodologia de l'assignatura** per valorar conjuntament la necessitat de fer-ne alguna adaptació.
- És molt important estar atens a l'**estat emocional de l'estudiant**. Si esta molt angoixat, nerviós, deprimit, desorientat, etc., cal oferir-li la possibilitat d'acudir al servei especialitzat (prevenció).
- Oferir-li **disponibilitat i seguiment** al llarg de l'assignatura.

Entrevista de seguiment o en cursos avançats:

- **Situació de l'estudiant i del professor:**

Professor: pot tenir referències de l'estudiant amb discapacitat que es trobarà a l'aula.

Estudiant amb discapacitat: millor coneixement del funcionament de la institució universitària, la tipologia d'exàmens, metodologies pedagògiques i l'arquitectura de l'aula.

Encara que el professor rebí la informació sobre les necessitats de l'estudiant, és recomanable de fer una entrevista. Cal considerar que cada assignatura té les seves peculiaritats i l'estudiant es pot trobar en una situació en què no s'havia trobat mai. Per tant, poder-ho parlar i acordar amb el professor pot facilitar el correcte seguiment de l'assignatura.

- **L'entrevista:**

- Parlar amb l'estudiant sobre **diagnòstic de la discapacitat** i la seva evolució. Saber quin és, realment, el tipus de discapacitat que té o confirmar la informació rebuda prèviament ens pot ajudar a saber la classe de necessitats i dificultats en què es pot trobar. En qualsevol cas, parlar-ne pot ser enriquidor.
- Demanar per les **principals necessitats i dificultats** que s'ha trobat dins les aules al llarg dels seus estudis universitaris.
- Exposar clarament la **metodologia** i els **criteris d'avaluació** per veure si poden haver-hi dificultats no previstes i consensuar les possibilitats de gestió o adaptació. D'aquesta manera el professor podrà saber en quins aspectes l'estudiant tindrà més dificultats i l'estudiant sabrà les dificultats en què es trobarà amb el temps suficient per buscar recursos.
- Preguntar quins **recursos tècnics i/o humans** utilitza i quins li farien falta per al seguiment de l'assignatura.
- Estar atents a l'**estat emocional** de l'estudiant. Si cal, derivar-lo al servei especialitzat (prevenció).

5. EPÍLEG

Aquest material és una primera proposta totalment oberta tan en l'estructura com en el contingut. Desitgem que la seva utilització indueixi a la reflexió i els invitem a realitzar les aportacions que creguin convenientes amb la finalitat de poder millorar el seu contingut i la seva funcionalitat.

El nostre objectiu és continuar aquesta línia de treball per poder presentar en un futur una nova proposta – que sense perdre la seva flexibilitat- sigui producte d'un major consens i per consegüent més generalitzable.

Per qualsevol comentari i/o suggeriment:

ingridsb@blanquerna.url.edu
montserrator@blanquerna.url.edu

6. RECURSOS BIBLIOGRÀFICS

Metodologies inclusives

AINSCOW, M. (2001). Desarrollo de escuelas inclusivas. Madrid: Ed. Narcea.

ALCANTUD, F.; ÁVILA V.; ASENSI, M.C. (2000). La integración de Estudiantes con Discapacidad en los Estudios Superiores. València: Ed. Universitat de València Estudi General.

ARNAIZ, P. (2003). Educación inclusiva: una escuela para todos. Málaga: Ed. Aljibe.

MORIÑA DÍEZ, A. (2004). Teoría y Práctica de la educación inclusiva. Málaga: Ed. Aljibe.

STAINBACK, S.; STAINBACK, W. (1999). Aulas inclusivas. Madrid. Ed. Narcea.

VLACHOU, A. (1999) Caminos hacia una educación inclusiva. Madrid: Ed. La Muralla.

Disseny Webs accessibles

Articles sobre disseny web accessible. Unitat Accés. <http://acceso.uv.es/accessibilitat>

Guia breu per crear llocs web accessibles
<http://www.w3.org/WAI/References/QuickTips/qt.es.htm>

Preguntes més freqüents (FAQ) – SIDAR: <http://www.sidar.org/faq>

Articles referents al nostre projecte:

CASTELLANA, M.; SALA, I. (2005). La Universidad ante la diversidad en el aula. (Acceptat per la Revista Aula Abierta, pròxima publicació n°84).

CASTELLANA, M.; SALA, I. (2005) Construint una universitat inclusiva: La importància dels recursos naturals o humans en les aules universitàries per atendre la diversitat (Acceptat per la revista Suports, pròxima publicació 2º semestre del 2006)

CASTELLANA, M.; Sala, I. (2006) La inclusión de los estudiantes con discapacidad en la universidad: un reto para la universidad española en el nuevo espacio europeo de la educación superior. (Revista Aloma, pròxima publicació 2º semestre 2006)